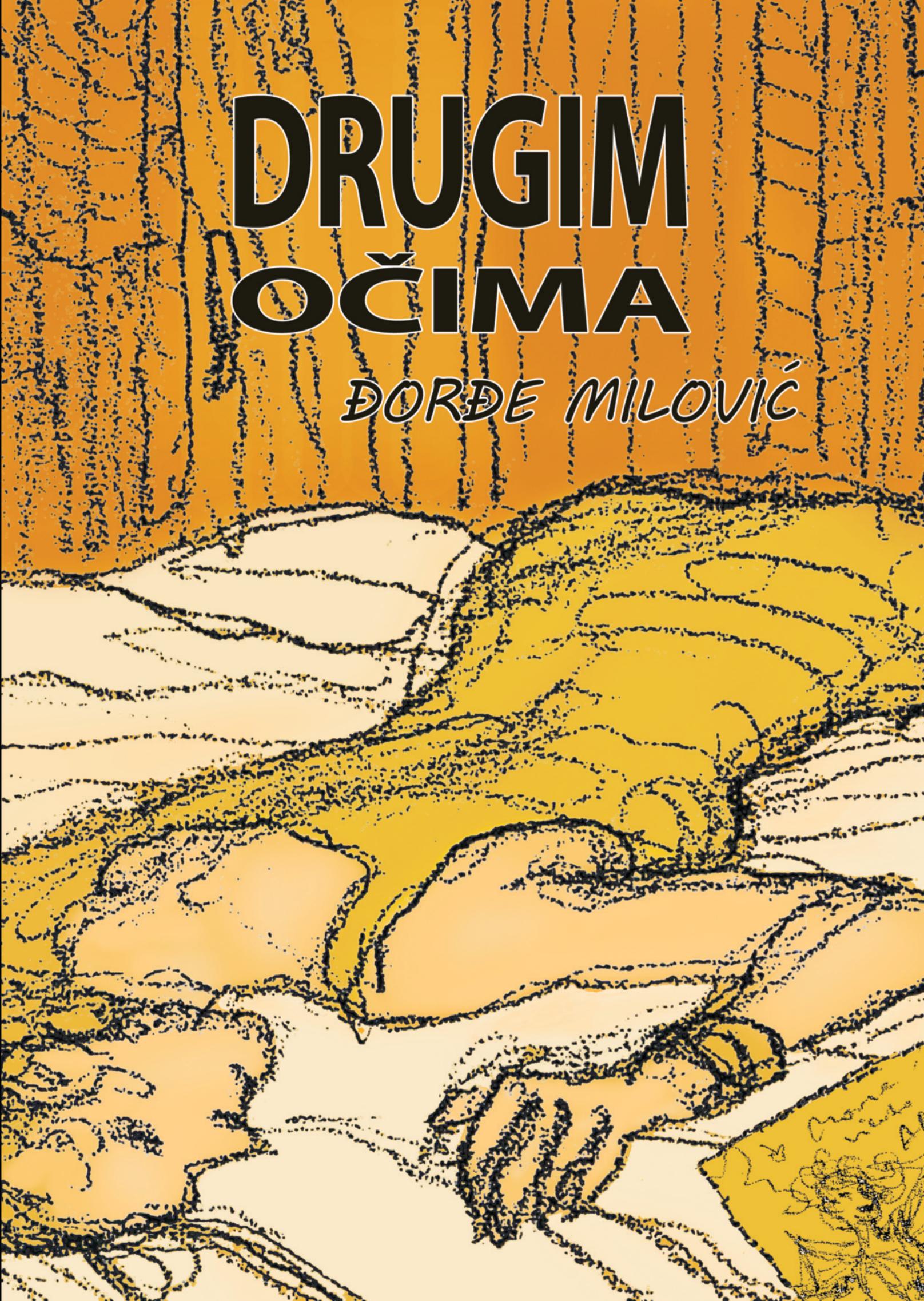

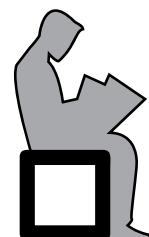
DRUGIM OČIMA

ĐORĐE MILOVIĆ

Drugim očima

Đorđe Milović

omnibus
Beograd, 2011.

Đorđe Milović
Drugim očima

Izdavač: Omnibus
www.omnibus.rs
office@omnibus.rs

Za izdavača: Dejan Vlaškalić

Urednik: Živojin Tamburić

Prava za ovo izdanje: © Živojin Tamburić

Prava u celini: © Đorđe Milović

Predgovor: Boris Lazić

Lektura stripa: Vasa Pavković

Grafički dizajn: Omnibus, Beograd

Štampa: Dedraplast, Beograd

Tiraž: 500

ISBN: 978-86-87071-05-6

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

741.5

МИЛОВИЋ, Ђорђе, 1960-
Drugim očima / Đorđe Milović. - Beograd :
Omnibus, 2011 (Beograd : Dedraplast). - 112
str. : ilustr. ; 30 cm

Tiraž 500. - Str. 5-8: Lirska studija sopstva
/ Boris Lazić.

ISBN 978-86-87071-05-6

COBISS.SR-ID 187060748

Sadržaj

Lirska studija sopstva	5
<i>Boris Lazić</i>	
Reč autora	9
<i>Dorđe Milović</i>	
Drugim očima	11
Čvrsti predmeti	16
Klopka	21
Čitač poslanice	26
Povratak paklu	33
Disk	46
Izvesne obaveze	51
Kolica	58
Dašak	63
Volšebni život	74
Čovek koji je htio da ozdravi	81
Vizuelno prilagođavanje	86
U iščekivanju	93
Svuda po mojoj sobi	98
U Srvzinoj kući	103
Smrt od vode	108

Lirska studija sopstva

1.

Dok čitam Milovića u mom duhu kao da šume stihovi Rakića, Disa, Pandurovića. Nešto od njihovih atmosfera *Fin de siècle* kao da se prelilo u njegove table. Radeći po pričama Bucatija, Pirandela, Grima, Borhesa, Vulfove, kao i na predlošku Tardijevih stripova o Žilu Vernu (što je povod za stvaranje vrsnog, postmodernističkog, dijaloga s tradicijom), Milović stvara niz alegorijskih priča koje se čitaju kao vešt složeni mozaik koji za predmet ima izopštenost, otuđenost, samoću. U srcu te izopštenosti se nalazi tzv. Bodlerovski nesporazum sa vlastitom sredinom: unutrašnji svet стоји nasuprot spoljašnjem, duševni život naspram društvenog u kome često drugi potire prvi. Milovićevo tabla nam dočarava solilokvij otuđenog junaka, samozatajnost sopstva, porinutost u meandre vlastitih, nikada do kraja razvijenih, iživljenih, stremljenja.

Figura žene je ključna za razumevanje ovog stripovnog univerzuma. Ta je figura dvojaka: u Milovića je žena predstavljena ili kao uteha („Povratak paklu“), ili kao izvor nesporazuma („Kvakeo“, „Izvesene obaveze“). Nema, međutim, lica bez naličja stvari: Milovićev muškarac je junak koji živi i kreće se pod upitnicima, ali svako razrešenje njegovih dilema podrazumeva i njeno prisustvo. Junak istražuje, sumnjiči, sve dovodi u pitanje.

Pitanja postavljaju oni koji su nezadovoljni svojim socijalnim položajem, koji istražuju mehanizme pomoću kojih bi izveli prevrat sopstvenog položaja na društvenoj lestvici. Po piscu i sociologu Žeraru Klenu, kreatoru čuvene francuske kolekcije NF romana „Ailleurs et demain“ („Sutra i drugde“) kod Robera Lafona, iz te vizure je i nastao naučno-fantastični žanr. Njegovi su žreci pripadnici male buržoazije koji su negovatelji „književnih mogućnosti koje generiše znanje“, s ciljem prevrednovanja vladajućih društvenih normi. Sposobnost očuđavanja je, kod Milovićevih junaka, nedirnuta. Žena to prati ili se toga kloni, dok junak sam, bez njene potpore, teško da može i da opstane. Je li reč o slučajnim koïncidencijama, o izboru po srodnosti, o kreativnom osluškivanju tradicije u

duhu kritičara? Tek, za njega bi se moglo reći ono što je uočeno za jednog od gore navedenih pesnika, a to je da je „najdublje osetio tragičnost onog što daje telo drage“. Uistinu, te reči adekvatno opisuju bitno obeležje Milovićevog stvaralaštva jer velika tema njegovih tabla, razašivena niskom fantastičnim uobrazilja, antropomorfnih pejzaža ili kamernih atmosfera, udvajana učestalim varijacijama na zadatu temu, a čiji jedan od klimaka predstavlja vanredna „Klopka“, jest glad za ženom. Susret njegov sa njom, njen sa njim, koji za njome žeđi, čezne, to je središnji njegov siže, to je srž njegovih umetničkih i refleksivnih stremljenja. U taj siže Milović je

Izvesne obaveze

udenuo svoje estetsko, etičko, metafizičko poimanje egzistencije. Radeći na tuđim književnim predlošcima on se sa njima srođio, on ih je osvetlio, ospoljio onako kako to samo može da se radi kroz strip i putem stripa, te dao visoko umetničko ostvarenje bogate metaforičke i aluzivne snage.

Naporedо sa motivom drage, rekosmo, koegzistira motiv samoće. Milović suvereno vlada slikanjem duševnih teskoba otuđenih, izolovanih ili samoizolovanih ljudskih jedinki, sve zatvorenijih za spoljašnji, takozvani objektivni svet, a sve otvoreniji za vlastiti. Taj njihov, unutarnji, svet Milović projektuje na prostor celokupne table, razvija ga, usložnjava iz kvadrata u kvadrat, otuda česti fantastični elementi

za melodramatični žanr koji ih, po pravilu, slabo trpi. Lepršave senke koje se, skoro neopaženo, kreću kroz gradske četvrti, kroz zadati svet, granaju i proširuju svoju samosvest, razumevanje vlastite neukorenjenosti, neuklopljenosti i tako same, ili sa sadrugom, prerastaju vlastitu otuđenost. Pitanje samoostvarivanja, na društvenom polju, u Milovića je vezano za ženu na način koban i porazan. Njegovi se junaci podižu ili padaju u zavisnosti od odnosa prema ženi, odnosno žena prema njima i sve je to dano u vidu burleske, tragikomedije, ironijskog odbleska.

2.

Sremački je pejzaž, kod Milovića, krajnje antropomorfan i individualizovan. Čežnje i slutnje crtačeve su plodovi za neke buduće berbe, kod njega je čitava pregršt polja iz kojih niču, rasejani komadi, nagoveštaji, ljudi. Šta predstavljaju te vizije telesa, nabubrelih, ti grozdovi lica i udova izniklih pod blagim obroncima, sred pustih poljana? Ono su arkadijska viđenja, projekcije klasičnog sna o samoostvarenju, o punoći ostvarenog ili onog što se nalazi pred ostvarenjem te стоји nasuprot otuđenju. Jer u njega samoča ide naporedo s gađenjem prema malovaroškom, prema čiftinskom i sitnom.

Kada je o gradskom pejzažu reč, Milović kao da ima predilekciju za izdužene forme baroka i secesije. Srodnost obe stilске formacije je, i inače, očevidna i više naših panonskih gradova čuva te arhitektonске

Čitač poslanice

brutalnih geometrijskih obrazaca. Čitaocu se učini da crtač/pripovedač razliva lepe varadinske kuće preko celog – u knjizi neimenovanog – Novog Sada. To je stoga što je taj tip dvospratnica, uskih i visokih prozora, te vanrednih stepeništa i portala, taj tip zdanja sa dosta oblih linija podesan za stilizovanje u duhu Milovićevog postupka perceptivnog oneobičavanja ljudi i predmeta: njegova je linija fluidna, razbaljavljena, „nečista“. Na ovom je polju on naslednik impresionista. I kao što nam nudi impresije duševnih stanja, tako daje impresije gradskog dekoruma prelomljenog kroz duševno oko.

Kao što pisac ima svoju rečenicu, pesnik svoj dah a vajar punoću, tako crtač ima svoju liniju, svoj pokret ruke. Redak je slučaj da ruka biva tako uočljiva, prepoznatljiva kao kod Milovića. On se, s vremenom, svesno odričao suzdržane, čiste linije (koja stoji u službi čiste naracije), i dopuštao da mu olovka sve većma biva odraz emotivna i misaona strujanja, postižući tako visok stepen ukivanja lirskog u narativno, probleske podsvesnog u pripovedni tok. Te drhtave senke, to leljanje, treperenje, ono je dah života, ono je, u jednom krajnjem metafizičkom smislu reči, crtačevo – *da životu*.

3.

Mišljenje je složeni proces koji se u bitnom odvija kroz slike (kroz nahrupine podsvesnog što izvan naše kontrole isplivavaju na površinu svesti). Te slike često mogu biti višeslojne i višežnačne. U svakom slučaju, svaka od njih je obojena određenom emocijom, na svaku od njih se nadograđuje određeni pojam, reč, ime koji je označava, objašnjava (koje pojašnjava njen osnovno svojstvo, obeležje). Pismo je konvencija koja nam prenosi to slikovno mišljenje (pismo, koje je negda bilo i piktogram, ideogram), a pisanje je izvedeno iz govora, iz rečnika, iz leksike stvarane putem posmatranja, sticane iskustvom

Povratak paklu

strate koje stoje u plodotvornom kontrastu sa strogosću klasicizma ili sa svedenošću, s tzv. funkcionalnošću moderniz(ama) i njihovih krutih,

Čovek koji je htio da ozdravi

promatranja i povezivanja stvari. Dakle unutarnje slike su klice misli a te misli, ideje, su do apstrakcije uobličene prvo bitne vizije. U razumevanju tog procesa mišljenja, te ekstaze umovanja (u slikama) pomaže nam umetnost sekvencijalnog (pevanja) ili pripovedanja. Ono ukazuje na semantičku srašćenost slike i govora, sugerše arhajsku strukturu likovnog govora kao počela umovanja i jednog od mogućih načina izražavanja toga od davnina do danas.

Zamislimo (kineskog, egipatskog, sumerskog) pisara, nagnutog nad beležnicom, nagnutog nad postoljem, dok piše, dok pripoveda ili dok peva (priču ili pesmu koja u nama budi slike), ono što stvara, te svoje rečenice - on ih zapravo crta, slika. To su piktogrami, ideogrami, itd. Astečki knez Nesaualkojotl je Tlatoani: Onaj koji ima moć nad govorom. Na jeziku nauatl isto je slikati ili pisati: taj stvaralački

čin se naziva Ikuilohua. Jezik nauatl gradi iskaz po analogiji, dok se srpski jezik, recimo, poput drugih, indoevropskih, oslanja na princip identiteta. Na jeziku nauatl se gradi veza između srodnih svojstava različitih predmeta. To je duboko slikovit, metaforičan jezik u kome se iskaz, budući da je poetičan, na polju simbolike neprestano gradi, a smisao ukiva, otkriva, iscrpljuje i rasipa. Značenje se pomera. Označitelj nije označeno. Pisanje je pevanje u slikama.

Milovićev strip nas vraća arhajskoj istini logosa. Ne postoji jasna linija razgraničenja između apstraktног umovanja i mišljenja u slikama. I pojmovno mišljenje prate, u našem duhu, likovne sekvene. Blagotvorni humor kupa te refleksivne table, drskost, smeh, šega i poruga, nad drugima kao i nad sobom. Ovaj strip krasiti apstraktno mišljenje i konkretnost figuracije. Solilokvij izopštenika i konkretna raskoš njegovog okruženja. Umeće stripa Đorđa Milovića stoji na razmedji pevanja i propovedanja. Ni lirska pesma niti ep, ono najблиže odgovara baladi. Prelom table čine dva, ređe do tri kaiša. U svakom od kaiševa je po tri kvadrata. Kvadri su često postavljeni izduljeno i vertikalno, što Miloviću omogućuje osoben rad na kontrastivnom postavljanju perspektive, s ciljem ritmičnog usaglašavanja prvog i drugog plana unutar zadatog prostora kvadrata. Pogled ide odozdole nagore, ili odogore nadole. Prvi plan je položen u levo dno kvadrata, drugi u desno, pri vrhu. Tim pravcem, kojim se vodi radnja, kreće se i čitaočev pogled. Postoje i ređe, obratne perspektive, u kojima je prvi plan smešten u desni ugao, s tim da je i tada prvi plan dat na trećini prostora, dok preostali deo kvadrata zaprema drugi plan – koji je ključni deo radnje. Središnji kaiš table je povremeno vodoravan i tada čini zaseban kvadrat/kaiš koji unosi šire planove, odnosno nužno grafičko osveženje i razbija (ili onemogućava) formalno okoštavanje

Klopka

i monotonost. To je crtačev ritam sekvensijalnog pripovedanja.

Kod Milovića su, po pravilu, oblik i sadržaj sliveni i strogo se prate: forma, struktura priče proističe iz načina na koji se ona kazuje. Sekvensijalno, likovno pripovedanje, njegovo kadriranje i montaža odgovaraju sadržaju i prenose ga, u slikovnom vidu, na precizno određen način. Ritam je „Klopke“, recimo, najblizi formi ronda, kratke balade. Strip broji svega četiri table, koje kao da su strofe lirsko-likovne pesme. Na dnu svake od njih, poslednji kvadrat poslednjeg kaiša sadrži istovetni vizuelni motiv, koji se ponavlja, kao kakva varijacija na zadatu temu, kao rima, kao nužni (i ritmički i semantički) vez, naglašavajući svevlasnu atmosferu sete i uzaludnosti.

Erotizam je tu dat u suptilnom i neretko ironičnom vidu. Duh satire prožima te table. Junakovo držanje sugerije zebnju, nesigurnost, strah: postavljen naspram figure oca, on je pred njim savijen i niskog rasta; prema ženama je pak sumnjičav, zbumjen, ili sasvim razoružan. Ženi se prepusta, predaje, dok je ona koketa, samozaljubljena. Muškarčev pogled tek je ogledalo njene lepote, kojoj se ova predaje poput Narcisa svom odrazu na vodi. Na koncu, pored figure žene, u ovom stripu se figura roditeljstva (kao i pitanje očinstva, rađanja), nameće kao ključna refleksija povodom ideje žene/pribežišta. Očeva suza, ta u stripu početna i završna slika, kao da svedoči da „nema razrešenja“, a stid pred ocem i očev stid od sina, ljubav i prekor, stid su možda i kakvog skrivenog demijurga pred promašenim, stvorenim svetom (demijurga za čije delo bi odgovarao sledeći citat iz priče „Povratak paklu“: „Loše, baš loše. Ovaj pisac je pouzdano neučitiv prema čitaocu“), kao i

prekor čovekov upućen takvom božanstvu. Jer, u pričama Đorđa Milovića nema iskupitelja, nema iskupljenja. Ono čega ima i čega je crtač zagovornik, to je isceliteljska, teurgijska moć umetnosti, koju izdašno pruža.

Dr Boris Lazic, eseista, književni i stripovni kritičar, predavač na Inalko-u, Pariz

Reč autora

Ciklus kratkih priča pod nazivom "Drugim očima" je plod nastao iz susretanja literature i stripa. Svedočanstvo raznolikih mogućnosti čitanja i iščitavanja onog književnog i onog stripskog i namerno / nemernih razmimoilaženja. Književnoj građi prišao sam kao slikar pejzažista predelu pred sobom. Dok sam nastojao da oponašam, istovremeno se zbivao i ritual "prisvajanja". Predeo preda mnom prolazio je kroz moje oči i preko ruke i postajao, hteo-ne-hteo, "moj predeo". Mada, ipak, nikada u celosti nije moj... Ja sam, bez sumnje, tek posrednik između onog napolju i onog unutra. U tom naizgled prostom činu, odvijao se i alhemijski proces preobražavanja, stapanja i oplemenjivanja. Od uobičajenijeg, smem li da kažem, Korbenovskog prevođenja ili interpretacije Edgara Alana Poa (na primerima priča "Dašak", "Kolica", "Čitač poslanice", "Izvesne obaveze" Luidija Pirandela) do sasvim oslobođenog dijaloga sa senzualnošću priča Virdžinije Vulf ("Čvrsti predmeti" i "Kuća duhova" ili, opet, Pirandelove priče "Klopka"). Sve ostale table strip su, uglavnom, primjeri stvaralačke simbioze; traganja za onim raskršćima gde se literata i strip autor zbilja rukuju, prijateljstvuju.

Kao i uvek do sada, da sam od onih autora koji su "sviše prepušteni sebi" pokazuju i činjenica daječitav ciklus nastajao u periodu od pet godina. Što može da znači da su takvi autori skloni kontemplativnosti, osuđeni da osluškuju mnoge raznorodne glasove, gledaju različite puteve. Kuda? Koji glas da se posluša? Kome se prikloniti? Kome povinovati? Kome dati prednost? Crtež ili boji? Jednostavnosti ili minucioznosti? Sažetosti ili obimnosti? Glasu iznutra ili licu i naličju tržišta? Postoji li tačka gde se sve miri? Orijentir svetionik i kako ga prepoznati? Ostrvo na kojem nema više mučnih propitkivanja? I zašto književnost kao scenaristički predložak? Da li je to pouzdan pokazatelj krize kreativnosti? Tek pragmatična namera da se upotrebom stripa, kao što se obično apriori misli, popularizuje književnost? I obrnuto? Izazov?

Mislim da nikada nisam mnogo voleo obrade, prerade, adaptacije ili interpretacije. Uvek sam imao utisak da time niko ništa nije uistinu dobio: ni strip ni književnost. Zašto? Zato što problem nije dobro postavljen. Zato što se tu najčešće ne uviđa suština. Pogotovo ako se krene od obaveznih predstava o onom šta je strip i onom šta je književnost. Drugo se, naravno, najčešće uzima kao kulturni elitizam, a prvo kao pop kultura ili čak samo njen manje popularan i bitan segment; još su u upotrebi apriori subkultura,

kontrakultura i štivo za nepismene. Okamenjene podele u slavu vrlo starih i uvreženih predrasuda. Kako su nastale?

Korene, verujem, treba pre svega tražiti u starogrčkom shvatanju pisma i pismenosti. Oni koji su preveli helenski pojam logos (λόγος) kao reč, postali su prvi nosioci, zagovornici i poslanici novog shvatanja učenosti, znanja, samosvesti, civilizovanosti i napretka, svedočeći o tome, pre svega, slovom, pisanim dokumentom i veštinom besedništva i javne debate. Stvorilo se verovanje da narodi pre starih Grka "ne poznavaju pismo". Takvi narodi su izgleda samo crtali, klesali, urezivali, plesali, bajali... Dakle, bili su nepismeni pa, samim tim, i neumni. Nisu smatrani za **primarne** kulture, već primitivne, arhaične. A onda su odnekud, božjim ukazom, došli mudri Grci i doneli svetu mudrost logosa. U slavu božjeg proviđenja.

Koliko puta moramo da prođemo istom ulicom da bismo konačno ugledali neki reljef, ko zna kada urezan, baš na tom mestu, u toj ulici, da bismo se upitali: zar je oduvek bio ovde? Kako to da ga ranije nisam video? Zašto uvek kada ovuda prolazim vidim iste prozore, vrata, natpise... A onda, igrom slučaja, ako slučaj postoji, desi se nešto što izmešta pogled...

Kao Ani iz Pirandelove priče "Drugim očima" po kojoj je naslovljen ovaj album, koja je, tražeći jedno našla nešto sasvim drugo. Odjednom, sve dobija neko drugo značenje; vidimo ono zašta smo ranije bili slepi. I vice versa.

Dok pišem ove redove, ne tvorim li i u isti čas i dalje slikovno pismo? Dok crtam, nisam li još uvek onaj koji piše?

Da; mi možemo videti sve (ili svet) **drugim očima**.*

Đorđe Milović, juli 2011

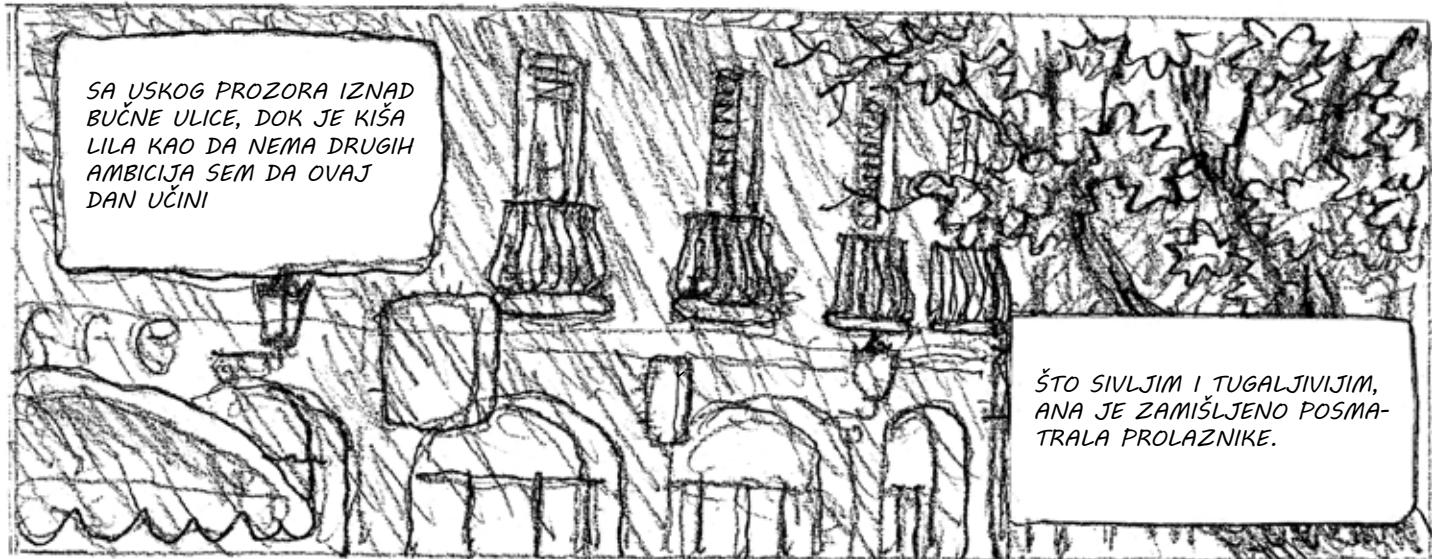
* "Potrebno je izvesno vizuelno prilagođavanje. Dok se oči ne naviknu na mrak."

H.L.Borhes; „Alef“

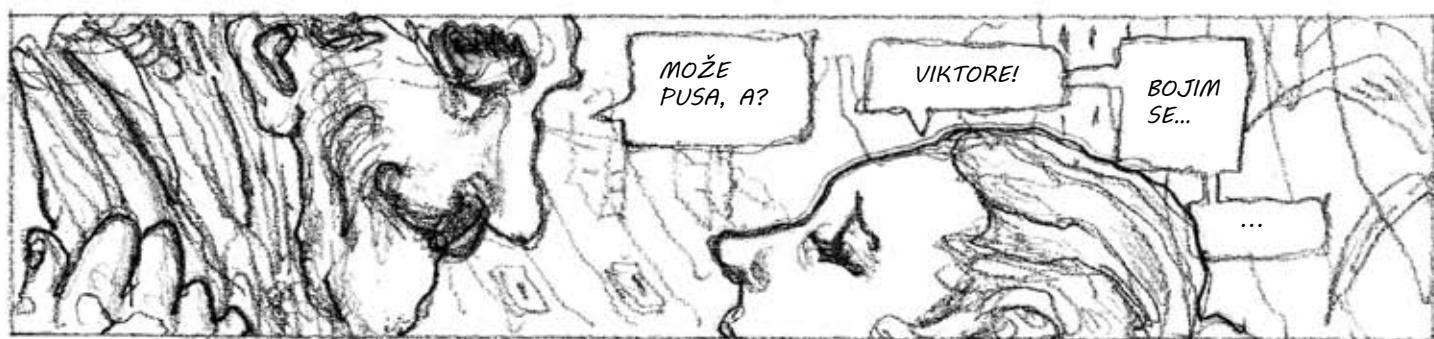

DRUGIM OČIMA

* Pirandelo

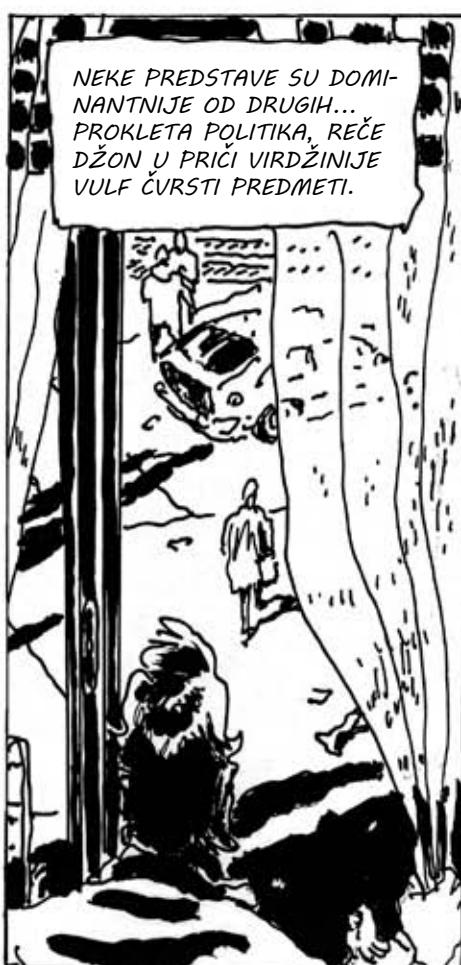
ričnik

ČVRSTI PREDMETI

* V. Vulf

PONOVNO TRAGAM ZA NEĆIM
POSTOJANIM... SLEDIM PARADOKSA-
LNI KONTINUITET ŽIVOTA...

FENOMENI OBEZVREĐENI,
NIKOME POTREBNI, ODUVEK SU
PRIVLAČILI MOJU PAŽNJU...

U NJIMA, BEZ SUMNJE, PRE-
POZNAJEM ONOG KOJI JESAM
ILI ONO ŠTO NEŽELJENO
POSTADOH...

NALAZIM ONO JOŠ
NEZNANO I OSĘCAM
NEDOKUĆIVU STVARNOST
NJEGOVOG BEZMERJA...

POTOM OSLUŠKUJEM KAKO
SRCE NADENOG OTKUCAVA NA
KAMINU KOJI SAM IZMISLIO...

IZMIŠLJANJE JE, RAZUME SE,
MOJ POSAO. UMESTO LUKA I
STRELE ZEN MAJSTORA, PRAVIM
PECALJKU ZA HVATANJE NEIZRE-
CIVO...

SVI TO RADIMO,
ALI NE NA
OVAJ NAČIN...

Milivoje

KLOPKA

* Pirandelo

ZAŠTO PALIM SVEĆU USRED
MRKLE NOĆI?...

ŠTA ŽELIM
DA VIDIM?...
KOGA?...

DA LI SE U
STVARI NEKO-
GA BOJIM?...
ODAKLE
DOPIRE TAJ
DRHTAJ U
SRCU?...

SLUTNJA ŠTO SE
PRIKRADA IZA
ZASTORA?...

KAO ZMIJA
KOJA KAŽE
DA ZNANJE I
MOĆ NUDI...

KAKO JE
UŠLA U OVE
ODAJE?...

NA ŠTA ME PODSEĆA
SAD OVAJ ORMAN?...NA
TAMNICU BIĆA, GROB...
IZVOR?...

ZAŠTO PONOVNO, PO KO ZNA KOJI
PUT, PROVERAVAM DA LI SAM
IVO ZAISTA JA?...

DA LI UISTINU STANUJEM
U KAPLJI SUZE...

ŠTO SE
SLIVA
NIZ
LICE...

MOGA
OCA?...

NE VERUJETE? PODITE SA MNOM, POKAZAĆU VAM...

OVО JE STEPENIŠTE KOJE VODI KA VRATIMA STANA U KOJEM SANJAM DA ŽIVIM...

OVО JE ŽENA ŠTO DOLAZI DA NEGUJE MOG JADNOG OCA. IZGLEDA KAO ANĐEO...

A U STVARI JE KLOPKA! KLOPKA ZA NAS MUŠKARCE. SVE ŽENE SU TAKVE. DOTERUJU SE, KINDURE...

DOBAR DAN,
GOSPODINE...

ZATO ŠTO SU MUŠKARCI OGLEDALA U KOJIMA, DOBRO UVEŽBANIM MANIROM ZAVOĐENJA, MOGU DA POTVRDE SVOJE POSTOJANJE.

ZATO MOJ OTAC PLACE...

I ON JE
DAVNO
UPAO U
KLOPKU...

SKOČA-
NJI
SE...

2

